

Povijest i pamćenje u *Rasjedima* Nancy Huston

PRISTUP RASJEDIMA IZ OČIŠTA KNJIŽEVNIH
STUDIJA PAMĆENJA

Svoj prvi roman, *Les variations de Goldberg*, Nancy Huston, književnica kanadskoga podrijetla, objavila je 1981. godine.¹ Uslijedili su romani *Histoire d'Omay* (1985), *Trois fois septembre* (1989), *Cantiques des Plaines* (1993), *La virevolte* (1994), *Instruments des ténèbres* (1996), *L'empreinte de l'ange* (1998), *Prodige: Polyphonie* (1999), *Dolce Agonia* (2001), *Une adoration* (2003), *Lignes de faille (Rasjedi, 2006)*, *Infrarouge* (2010), *Danse noir* (2013), *Le club des miracles relatifs* (2016) i *Lèvres de pierre* (2018).² Nancy Huston, anglofonskoj Kanadanki, materinji jezik je engleski, no većinu književnih tekstova napisala je na francuskom, a potom ih je sama prevela na engleski jezik (vidi: Wilhelm 2009; Sperti 2015). Odabirom francuskog jezika kao jezika umjetničkog izraza, uvrstila se u skupinu književnika koji pišu, ili su pisali, na francuskom jeziku, iako im on nije materinji.³ Nancy Huston autorica je koja se, nakon selidbe u Francusku i odabira francuskog jezika kao jezika na kojem stvara, o čemu piše u eseju *Nord perdu* (1999), pozicionira između dva jezika, dva identiteta i dvije nacionalne književne kulture (Balint-Babos 2012: 50). Tezu o transnacionalnom karakteru njene književnosti⁴

podupire i činjenica da je Nancy Huston jedna od potpisnica manifesta *Pour une littérature-monde en français*.⁵

Dosad je o djelovanju Nancy Huston objavljena jedna znanstvena monografija⁶ i niz znanstvenih i stručnih radova u kojima se analiziraju, prije svega, pitanja autoričina bilingvizma i autoprevođenja te (ne)pripadnosti određenoj nacionalnoj književnosti.⁷ Značajan broj do sada objavljenih studija posvećen je i analizi romana Nancy Huston kao primjera postmodernističke historiografske metafikcije.⁸

U romanima, među kojima su primjerice, *Cantique des plaines*, *Instruments des ténèbres* i *L'empreinte de l'ange*, naglašenom autoreferencijalnošću i izravnim obraćanjima pripovjedača čitatelju propituje se odnos zbilje i književnosti. Spomenuti romani Nancy Huston problematiziraju odnos povijesti i fikcije, pri čemu povijest poimaju kao narativnu konstrukciju. U romanima je odbačen kronološki red izlaganja događaja, temporalnost je fragmentirana, a pripovijedanje je subjektivno i višeglasno. Dovodeći, u službenoj historiografiji, marginalizirane i utišane glasove u poziciju subjekta, kao primjerice u *Cantique des plaines*, inzistirajući na "malim" pričama i pogledima na prošlost koji su u raskoraku sa službenim povijestima, Nancy Huston u svojim romanima dovo-

¹ Nancy Huston rođena je 1953. godine u Calgaryju. Godine 1968. s obitelji se preselila u Sjedinjene Američke Države. Od 1973. godine živi u Parizu. U Pariz se preselila zbog studija na École de Hautes Etudes en Sciences Sociales gdje je, pod mentorstvom Rolanda Barthesa, napisala doktorski rad naslovljen *Dire et interdire: Éléments de jurologie*. Tijekom osamdesetih godina, kao članica različitih feminističkih skupina, angažirala se u borbi za ženska prava. Suradivala je u brojnim časopisima (*Sorcières*, *Les Cahiers du GRIF*, *Les Temps modernes*, *Histoires d'Elles* itd.), napisala je niz knjiga za djecu, scenarija, kazališnih komada i eseja.

² Za roman *Cantique des plaines* u Kanadi je 1993. godine dobila prestižnu Guvernerovu nagradu (Le Grand prix du gouverneur général), a u Francuskoj za roman *Instruments des ténèbres* 1996. godine književnu nagradu Goncourt des Lycéens. Godine 2006. *Lignes de faille (Rasjedi)* nagrađen je uglednom francuskom književnom nagradom Fémina, a bio je jedan od devet finalista za dodjelu nagrade Goncourt.

³ Među njima su Samuel Beckett, Milan Kundera, Eugène Ionesco, Émile Cioran, Vassilis Alexakis, Eduardo Manet, Andrei Makine i mnogi drugi.

⁴ Kit Dobson tvrdi da se posljednjih desetljeća raspršila ideja singularnoga kanadskog identiteta i da je kanadska književnost općenito postala transnacionalna (2009: 3–5). Vidi i: Falceri 2014, Kamboureli i Miki 2007.

⁵ Manifest naslovljen *Pour une littérature-monde en français* objavljen je u *Le Mondeu* u listopadu 2007. godine, na inicijativu Jeana Rouauda i Michela Le Brisa. Potpisalo ga je četrdeset i četvero književnika, među kojima su Tahar Ben Jelloun, Maryse Condé, Dany Laferrière, Wajdi Mouawad, Grégoire Polet, Anna Moï, Jean-Marie Gustav Le Clézio i brojni drugi. U svibnju iste godine izdavačka kuća Gallimard objavila je i knjigu istog naslova, koju su uredili J. Rouaud i M. Le Bris.

⁶ Pod naslovom *Vision/division: l'oeuvre de Nancy Huston* sabrani su tekstovi izlaganja s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 2001. godine na Sveučilištu Paris III-Sorbonne Nouvelle. Znanstveni skup organiziran je u suradnji sa Sveučilištem Brock.

⁷ Među njima su, primjerice: A. Balint-Babos 2012; J. Calderón 2007. "Où est l'Ouest dans *Nord perdu* de Nancy Huston?" u: *Cahiers franco-canadiens de l'Ouest*, 191: 9–25; C. Shread 2009. "Redefining Translation through Self-Translation: The Case of Nancy Huston", u: *FLS*, XXXVI: 51–66; I. Chatzidimitriou 2009. "Self-Translation as Minorization Process: Nancy Huston's *Limbes/Limbo*", u: *SubStance*, 38, 2: 22–42.

⁸ Postmodernistička historiografska metafikcija, za razliku od tradicionalnoga povijesnog romana Scottova tipa, zaokupljena je odnosom istine i laži u historiografskim zapisima i propitivanjem službenih verzija prošlosti. Koristi se metafikcionalnim tehnikama kako bi ukazala da je povijest konstrukcija (vidi: Hutcheon 1988).

di u pitanje objektivni karakter, totalitarnost i istinitost povijesti.⁹

Iako *Rasjede* s prethodnim romanima Nancy Huston povezuje niz formalnih i sadržajnih srodnosti, ovaj se roman ne bi mogao odrediti kao historio-grafska metafikcija na način na koji taj postmodernistički književni žanr definira Linda Hutcheon (1988), prije svega zato što u njemu nema ogoljavanja narativnih postupaka, autoreferencijalnih propitivanja, parodije žanrovskih konvencija niti ekstradijegetičkog pripovjedača koji najavljuvanjem i komentiranjem zbivanja, kao i izravnim obraćanjima čitatelju, nametljivo otkriva svoje prisustvo.

Roman *Rasjedi*¹⁰ pripovijeda o četiri generacije jedne obitelji. Strukturiran je u četiri dijela, od kojih svaki ima drugog pripovjedača, pripadnika jedne od četiri generacije iste obitelji. U romanu se postupno otkriva tajna Kristinina porijekla.¹¹ Ona je prabaka u prvom dijelu, baka u drugom, majka u trećem i pripovjedačica u četvrtom dijelu romana. Kristina je bila žrtva nacističkog programa *Lebensborn* (hrv. vrelo života), koji je Heinrich Himmler osmislio 1935. godine kako bi nadoknadio ljudske gubitke u ratnim sukobima. U sklopu programa različitim se mjerama poticao natalitet. Primjerice, otvoreni su domovi za udane i neudane trudnice arijevskega podrijetla, domovi za nezbrinutu izvanbračnu djecu, domovi za djecu poginulih njemačkih vojnika, kao i domovi za djecu rođenu na okupiranim područjima, a čiji su očevi bili njemački vojnici.¹² U sklopu *Lebensborna* djelovali su i programi posvajanja djece, kao i domovi u kojima su bila smještena djeca oteta na okupiranim područjima, potom podvrgnuta akulturaciji pa germanizaciji te u konačnici smještana u njemačke obitelji. Na područjima koje je Treći Reich okupirao, u okviru programa *Lebensborn*, oteto je oko dvjesto tisuća djece. Na samom kraju Drugoga svjetskog rata značajan

je dio dokumenata o *Lebensbornu* uništen, a tijekom desetljeća koja su uslijedila tema je uglavnom prešućivana.¹³

U romanu *Rasjedi* problematizira se niz različitih tema, od prešućivanja traumatičnih događaja iz osobne i kolektivne prošlosti, odnosa prošlosti i sadašnjosti do međugeneracijskog prijenosa pamćenja. Posljednjih šest desetljeća suvremene povijesti reprezentirano je kroz optiku obiteljske povijesti i svakodnevicu članova obitelji čiji je život obilježen bremenom prošlih događaja. U romanu se problematizira proces prijenosa pamćenja te se pokazuje u kojoj je mjeri pamćenje presudno za konstrukciju individualnih i kolektivnih identiteta. *Rasjedi*, također, postavlja pitanje kako se pamte povijesna zbivanja i u kakvoj su vezi pamćenje i povijest.

Rasjedi su se tijekom prošlih desetak godina našli u fokusu zanimanja nekoliko istraživača (Kolb 2010, Lepage 2010, Pick 2012, Collie 2018, Rice 2018), koji su analizirali, primjerice, transnacionalni zaokret u poetici Nancy Huston, jezik u romanu i konstrukciju egzilantskih identiteta u romanu, oslanjajući se na radove Paula Ricoeura, Régine Robin, Gillesa Deleuza, Felixa Guattarija i mnogih drugih. U ovom će se radu razmatrati reprezentacija povijesti u književnom tekstu, u kakvom su odnosu pamćenje i povijest, postoji li međugeneracijski prijenos pamćenja traumatičnih događaja te u kakvoj su vezi pamćenje i oblikovanje individualnih i kolektivnih identiteta, unutar teorijskih parametara književnih studija pamćenja (Rigney 2008; Erll 2008, Erll 2011). Studiji pamćenja, kao interdisciplinarno i heterogeno područje istraživanja koje se razvilo tijekom posljednja četiri desetljeća, posebno zanimanje pokazuju za proučavanje društvene dimenzije pamćenja, dakle načina na koje pojedina društva, ili društvene skupine, konstruiraju svoja pamćenja. S obzirom da se problematici pamćenja pristupa iz različitih znanstvenih disciplina i različitih teorijskih polazišta, nerijetki su metodološki i, posebice, terminološki problemi (Radstone i Schwartz 2010: 6, Saryusz-Wolska 2018: 245). Bez obzira na određene zamjerke upućene metodološkim i terminološkim nedosljednostima, studiji pamćenja i književni studiji pamćenja, a posebice radovi Mauricea Halbwachsa, Jana Assmanna, Marianne Hirsch, Haralda Welzera, Brigit Neumann i Astrid Erll mogu ponuditi koristan analitički okvir za interpretaciju romana *Rasjedi*.¹⁴

⁹ S. Bainbrigge 2014. "(Beyond) 'Devoirs de mémoire' in Nancy Huston's *L'Empreinte de l'ange* (1998): Music, Trauma and Childhood", u: *Modern & Contemporary France*, 22, 2: 193–206; D. Powell 2001. "Dimensions narratives et temporelles du jeu musical dans trois romans de Nancy Huston", u: *Francophonies d'Amérique*, 11: 49–64; J. Gillet-Gelly 2011. "L'union des voix féminines dans *Cantique des plaines* de Nancy Huston. Pour une déconstruction du métarécit historique", u: *Les pensées «post-Œféminismes, genres et narration*. Ur. L. Saint-Martin et al. Montréal: UQAM: 59–76; A. Talahite-Moodley 2007. "Cantique du corps métis. La critique du mythe colonial dans *Cantique des plaines* de Nancy Huston", u: *Canadian Cultural Exchange. Translation and Transculturation/Échanges culturels au Canada. Traduction et transculturation*. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press: 159–174.

¹⁰ *Lignes de faille* objavila je francuska izdavačka kuća Actes Sud 2006. godine, a *Fault Lines* Grove Press 2008. godine. Nancy Huston roman je napisala na engleskom jeziku, a potom ga sama prevela na francuski.

¹¹ Kristina, pravim imenom Klarysa, svjetski poznata glazbenica, koristi umjetničko ime Erra, a odaziva se i na inicijale G. G.

¹² Domovi su postojali i na okupiranim područjima, primjerice, u Nizozemskoj, Belgiji i Norveškoj.

¹³ Detaljnije o *Lebensbornu* u: G. Valderhaug 2011. "Memory, justice and the public record", u: *Archival Science*, 11, 1–2: 13–23; L. V. Thompson. 1971. "Lebensborn and the Eugenics Policy of the Reichsführer-SS", u: *Central European History*, 4, 1: 54–77; C. Clay, M. Leapman 1995. *Master Race: The Lebensborn Experiment in Nazi Germany*. London: Hodder and Stoughton; C. Henry, M. Hillel 1976. *Of Pure Blood*. New York: Pocket Books.

¹⁴ Književni studiji pamćenja interdisciplinarno su područje u kojem se povijest i teorija književnosti prožimaju s kulturalnim studijima, psihologijom, sociologijom, antropologijom, filozofijom

Brigit Neumann pojašnjava da tekstove čija su tema sjećanje i pamćenje karakteriziraju određeni narativni postupci i strategije, koje ona naziva mimezom pamćenja: struktura vremena, vrsta pripovjedača i struktura perspektive (2008: 335–337). Tekstove u pitanju karakterizira viševremenost, prožimanje vremenski udaljenih razina priče, česte analepse i retrospekcije, prožimanje prošlosti i sadašnjosti, kao i njihovo dijaloško propitivanje. U tekstovima je često prisutan intradijegetski i homodijegetski pripovjedač, u prvom licu, koji zauzima poziciju svjedoka događaja, ili izravno sudjeluje u njima (Neumann 2008: 336). Zbog selektivnosti njegova znanja i pamćenja, potiskivanja događaja i njihove pogrešne interpretacije, pripovijedanje se može odrediti kao nepouzdanost. Mnogostruka fokalizacija omogućava supostojanje više pripovjednih perspektiva, a upravo je takva multiperspektivna naracija jedno od temeljnih naratoloških obilježja proze pamćenja (Neumann 2008: 338).

Pripovjedač prvoga od četiri podjednako duga dijela romana *Rasjedi*, šestogodišnji je Sol, drugoga njegov otac Randall, trećega Solova baka i Randallova majka Sadie, a posljednjega, Solova prabaka, Randallova baka i Sadiena majka Kristina. Radnja prvog dijela romana odvija se u San Franciscu 2004. godine, u svijetu obilježenom posljedicama napada na Sjedinjene Američke Države 11. rujna 2001. i ratom u Iraku. Sol s roditeljima živi u Kaliforniji, zaokupljen je školom, odnosom s roditeljima, voajerističkim promatranjem ratnog nasilja na internetu i pokušajem da shvati prirodu kompleksnih odnosa oca, bake i prabake. Njegov otac Randall je informatičar koji surađujući na izradi robota – savršenog ratnika neposredno sudjeluje u ratu u Iraku. Randall je pripovjedač drugoga dijela romana, čija se radnja odvija u New Yorku i Haifi 1982. godine, u vrijeme kad Randall s roditeljima seli u Izrael, gdje njegova majka Sadie provodi istraživanja za potrebe svoga znanstvenoga rada o *Lebensbornu*. Radnja trećeg dijela romana

itd. Pamćenje, procesi prisjećanja, pojavnost prošlosti u sadašnjosti, načini na koje se pojedinci i društvene skupine prisjećaju vlastite prošlosti te kako, na temelju prikupljenih sjećanja, konstruiraju vlastiti identitet oduvijek su bile važne književne teme (Neumann 2008: 333). Astrid Erll razlikuje pet smjerova proučavanja odnosa pamćenja i književnosti: književnost kao umjetnost pamćenja (istraživanje uloge književnosti u kulturnoj mnemotehnici), književno pamćenje (istraživanje intertekstualnosti i intermedijalnosti), pamćenje književnosti (istraživanje književne historiografije i procesa tvorbe književnog kanona), pamćenje u književnosti (istražuje umjetničke reprezentacije pamćenja) te književnost kao aktivni medij kulturnog pamćenja (2011: 67–68). Pišući o odnosu književnosti i pamćenja, Erll i Nünning razlikuju tri razine mimeze: prva je razina izvantekstna dimenzija (iskustvena zbilja koja je poticaj za stvaranje djela), druga je preoblikovanje iskustvene zbilje u književnu zbilju, a treća je razina aktualizacija čitanjem jer recipijent preuzima pamćenje na sebe (2010: 281).

odvija se u Torontu i New Yorku 1962. godine, u vrijeme Hladnog rata, Kubanske krize i izgradnje Berlinskog zida. Sadie živi u Torontu s djedom i bakom, u stalnom iščekivanju majčinih posjeta i bilo kakvih znakova majčine privrženosti. Fascinirana je majkom, umjetnicom koja se kreće u kontrakulturnim, boemskim krugovima, i koja ju nakon vjenčanja s Peterom odvodi u New York. U četvrtom dijelu romana, čija je radnja smještena u München 1944. i 1945. godine, pripovjedačica Kristina saznaje da je oteta u rodnoj Ukrajini i potom smještena u njemačku obitelj u kojoj je odrasla, nesvjesna istine o svom porijeklu.

Dakle, roman *Rasjedi*, strukturiran je u četiri dijela čija se radnja odvija u različitim vremenskim razdobljima, u različitim prostorima i koji imaju različite, homodijegetske pripovjedače. Naracija je građena na analepsi. U romanu nijednom liku nije dana središnja pozicija niti njegova, ili njena, perspektiva dominira. *Rasjedi* su narativno građeni jukstaponiranjem različitih pripovjednih perspektiva. Pripovjedači, koji su ujedno i fokalizatori zbivanja, djeca su u dobi od šest godina. Njihova dob u značajnoj mjeri utječe na njihovu percepciju svijeta, ali i na (ne)pouzdanost, ograničenost i subjektivnost njihova pripovijedanja. Primjer nepouzdanosti pripovijedanja činjenica je da se informacije dane u jednom dijelu romana, u sljedećima modificiraju i osporavaju.¹⁵

Četiri dijela romana u pripovjednu su cjelinu povezana nizom sadržajnih paralelizama. Sva četiri pripovjedača iste su dobi, pripovijedaju o ključnim mjesecima svog djetinjstva tijekom kojih su proživjeli selidbe, putovanja i otkrili zatajenu epizodu iz obiteljske prošlosti, što je njima bilo od izrazita formativnog značaja. U pozadini svake od četiriju priča odvija se povijesni sukob (rat u Iraku, rat u Libanonu, Hladni rat, Drugi svjetski rat) koji kulminira humanitarnom katastrofom (Abu Ghraib, masakr u Sabri i Šatili, invazija u Zaljevu svinja, bombardiranje Dresdena).

POVIJEST U *RASJEDIMA*

Sve četiri u romanu ispričovijedane epizode iz obiteljskog života odvijaju se u vrijeme nekog političkog i ratnog sukoba. Pripovjedači, zbog svoje dobi, ne mogu u potpunosti razumjeti prirodu, uzroke i posljedice sukoba. Naprimjer, Kristina ne razumije ulogu Njemačke u ratu, zašto je njen stariji brat Lothar poginuo, niti zašto je otac na bojištu. Pripovjedači zbivanja doživljavaju posredstvom reakcija roditelja i/ili baka i djedova te kroz odraz ratnih sukoba na

¹⁵ Primjerice, Sol, pripovjedač prvog dijela romana, Randalla percipira negativno, a Sadie pozitivno, dok se u drugom dijelu romana, čiji je pripovjedač Randall, uz lik Sadie vežu negativne konotacije. Potom, Randall Kristinu doživljava kao brižnu baku, a Sadie, u trećem dijelu romana, kao odsutnu i nedostupnu majku.

njihovu svakodnevicu. Primjerice, Sol na internetu nalazi uznemirujuće fotografije mučenja iračkih vojnika, Randall svjedoči očevu užasu nakon saznanja da je počinjen masakr u Sabri i Šatili, a Kristina djedovu nakon što dobije vijest o razaranju Dresdenu. Bez obzira što se ratni i politički sukobi odvijaju na periferiji svjetova četiri pripovjedača, dan im je izrazit značaj time što oni u velikoj mjeri utječu na svakodnevicu likova. U romanu se neposredno ne pripovijeda o bitkama, ratnim sukobima, masakrima ili donošenju političkih odluka u visokim državnim krugovima, već je prikazano kako se povijesni događaji reflektiraju na privatni život pojedinaca. Pripovijedanje o pojedinim sukobima ili katastrofama fragmentirano je i posredno. Primjerice, Janek, dječak iz Poljske koji je otet i smješten u njemačku obitelj u kojoj odrasta i Kristina, usput iznosi iskustva iz dječjeg doma u kojem je bio podvrgnut germanizaciji u okviru *Lebensborna*. Povijesni su događaji reprezentirani fragmentarno i kroz subjektivne percepcije likova. Naglasak je stavljen na neodvojivost političke i osobne povijesti i utjecaj prve na drugu. Život svakog lika na određeni je način obilježen ratnim i političkim sukobima, bez obzira na činjenicu da se sukobi odvijaju stotinama kilometara daleko. Sugerira da je rat sveprisutna povijesna pojava, neizostavan dio ljudskog života, tijekom kojeg zločine čine pripadnici svih sukobljenih strana. Oспорavanju iluzije mogućnosti cjelovite rekonstrukcije povijesti posebice pridonosi umnažanje perspektiva na ratne i političke sukobe. Primjerice, u posljednjem dijelu romana uvodi se perspektiva poraženih u Drugom svjetskom ratu, u drugom Arapkinje koja živi u Izraelu, a u trećem Židova koji živi u Sjedinjenim Američkim Državama nakon svršetka Drugoga svjetskoga rata. Židovi, žrtve Drugog svjetskog rata, u trećem se poglavlju, pretvaraju u zločince odgovorne za pokolje tijekom sukoba na Bliskom istoku. *Rasjedi* povijest reprezentiraju na kompleksan način stoga što pripovijedaju o ratnim i političkim sukobima čije su žrtve likovi koji žive u različitim povijesnim razdobljima, u različitim gradovima, državama i kontinentima te koji su različite etničke, nacionalne i vjerske pripadnosti. Različite perspektive u pripovijedanju povijesnih zbivanja dokidaju hegemonijske i jednoznačne vizije prošlosti.

Osobnost svakog od pripovjedača oblikovana je nekim traumatičnim događajima, bilo iz njegove sadašnjosti, bilo iz obiteljske prošlosti. Prošlost, traumatična i prešućivana posebice, prisutna je u sadašnjosti i utječe na živote idućih generacija, a ne samo na one koji su bili izravne žrtve traume. Primjerice, Randalla njegov učitelj hebrejskog jezika, Židov, prestane podučavati nakon što pogrešno zaključi da je dječak njemačkoga podrijetla. Randall, nakon masakra u Sabri i Šatili, gubi prijateljicu Nushu, koja je arapskoga podrijetla i koja, odlazeći iz škole u Haifi izriče kletvu za koju je Randall uvjeren da je uzrokovala automobilsku nesreću u kojoj je stradala njegova majka Sadie. Sadie je opsesivno posvećena

znanstveno-istraživačkom radu s ciljem otkrivanja tajne majčina podrijetla. Sadiena opsesija prošlosti izravno utječe na kvalitetu obiteljskoga života u sadašnjosti:

Mama opet zove iz inozemstva i tata isprva, začuvši njezin glas, zvuči veselo, a onda sve manje i manje veselo. Kako to misliš? Pita. Još malo sluša i kima iako ga ne vidim i veli: nevjerojatno. Ukrajinka, ha? (...) Da, točno, možda su tu i tamo imali kakav pogrom, tek toliko, ali nisu to ljudi od konačnog rješenja... Slušaj, Sadie, naravno da je sve to jako zanimljivo, ali ja se nisam oženio tvojim precima, oženio sam se tobom i zbilja bih ponekad htio malo biti s tobom. (2010: 93–94).

Povijest je, dakle, u *Rasjedima* reprezentirana kroz individualne sudbine, kroz očiste svakodnevice likova u pozadini čijih se života odvijaju različiti ratni i politički sukobi. Povijesni su događaji reprezentirani iz perspektive koja je subjektivna, ograničena i nepouzdana. Opis je fragmentiran, a perspektive na zbivanja multiplicirane. Prikazivanjem svjetske povijesti kroz individualne sudbine, umnažanjem pripovjedne perspektive i ukazivanjem na prešućeno i praznine u razumijevanju povijesnih zbivanja osporava se iluzija mogućnosti cjelovite rekonstrukcije povijesti.

PAMĆENJE U RASJEDIMA

Francuski sociolog Maurice Halbwachs istraživao je društvenu konstrukciju individualnog pamćenja i razvoj kolektivnog pamćenja u manjim skupinama, poput obitelji ili društvenih i vjerskih zajednica pojedinaca (vidi: Marcel i Mucchielli 2008: 141–149; Erll 2011: 14–18; Whitehead 2009: 125–131). Halbwachs je o ovisnosti pamćenja o društvenim strukturama pisao u knjizi *Les cadres sociaux de la mémoire* (1925), a potom i u knjizi *La Mémoire collective*, koja je posthumno, u nedovršenom obliku objavljena 1950. godine. Kolektivno pamćenje shvaća: a) kao organsko pamćenje pojedinca koje djeluje unutar okvira socio-kulturne okoline te b) kao tvorbu dijeljene vizije prošlosti koja je rezultat interakcija i komunikacije unutar manjih društvena skupina, ali i većih kulturnih zajednica (Erll 2011: 15). Halbwachs drži da je pamćenje, sposobnost duha da pohranjuje sjećanja kao vlastito iskustvo, društveno uspostavljena sposobnost. Prema Halbwachsu, ono čega se pojedinac prisjeća uvijek je smješteno unutar mentalnih okvira koje određuje skupina kojoj pripada (1980: 45). Sjećanje je dio životne povijesti pojedinca, no svako sjećanje nužno stoji u vezi s čitavim skupom dojmova koje posjeduju i drugi. Pojedinac pamćenje stječe u procesu socijalizacije, ono je dakle ovisno o komunikaciji i socijalizaciji. Kolektiv određuje pamćenje svojih članova (1980: 38). Kolektivno je pamćenje društveno uokvireno s obzirom da društvene skupine određuju što je vrijedno pamćenja i na koji to način treba pam-

titi, a kolektivno je zamišljena prošlost ključna za jedinstvo i konstrukciju identiteta određene društvene skupine.

Halbwachsove teze razradio je Jan Assmann, koji Halbwachsov pojam kolektivnog pamćenja drži nadređenim pojmom koji uključuje komunikacijsko (neformalno, nestrukturirano, neobvezujuće) i kulturno (formalno, obvezujuće) pamćenje (Assmann 2005: 59). Komunikacijsko pamćenje, prema Assmannu, odnosi se na nedavnu prošlost, vezano je uz žive svjedoke i komunikacijske prakse, seže do unatrag stotinjak godina, tj. do tri ili četiri generacije, ovisi o živim svjedocima koji u neformalnom modusu s prijateljima, članovima obitelji, pripadnicima iste generacije dijele zajednička iskustva (2005: 59–61). Komunikacijsko pamćenje nestaje zajedno s njegovim nositeljima. Kulturno pamćenje je umjetno stvoreno, institucionalizirano, sklonu mitu i iskrivljavanju te usmjereno na fiksne točke u prošlosti (2005: 61–63).

Kao što Harald Welzer pojašnjava, komunikacijsko pamćenje je kratkoročno pamćenje društva, interaktivna praksa koja proizlazi iz potrebe pojedinca i grupe da se prisjećaju zajedničke prošlosti. Ono predstavlja dogovor članova određene skupine o tome što predstavlja njihovu dijeljenu prošlost te kakvo značenje ima za njihove međusobne interakcije (Welzer 2008: 285). Prema Welzeru, komunikacijsko pamćenje obuhvaća autobiografsko i društveno, spoj je osobnih sjećanja ovisnih o društvenom i kulturnom kontekstu. Društveno pamćenje je sve ono što se prenosi tradicijom, na neinstitucionalan način i što utječe na konstrukciju identiteta (2008: 285–286). U procesu društvenih razmjena formira se autobiografsko pamćenje (2008: 290).

Pripovjedači *Rasjeda* zbog svoje dobi nemaju formirana vlastita sjećanja. Pamte ono što su im preci rekli, ili što su slučajno saznali. Sol i Randall pamte ono za što im se čini da su članovi njihove obitelji zainteresirani, iako u danom trenutku u potpunosti na shvaćaju o čemu se radi. Sol pamti događaje kojima nije prisustvovao, primjerice, očevo prijateljstvo s Nushom, pamti da je baka Sadie često bila odsutna od kuće i da je Randall s ocem igrao *softball*. Svijest pripovjedača podijeljena je na percepciju i opis podražaja koje izazivaju zbivanja iz svakodnevice te na pamćenje epizoda iz obiteljske povijesti, koje dijele s ostalim članovima obitelji. Halbwachs pojašnjava da u trenutku u kojem dijete napušta potpuno senzornu dob i postaje zainteresirano za scene kojima svjedoči, te počinje razmišljati u suglasju s onima koji ga okružuju, njegova misao postaje podijeljena na tijek posve osobnih impresija i različitog sadržaja kolektivne misli (1980: 60). Prema Halbwachsu, dijete živi u određenoj društvenoj sredini koja tvori okvir unutar kojeg se formiraju sjećanja. Kroz društvene interakcije dolazi u dodir s prošlosti. Pamćenje pojedinca počiva na pamćenju onog što su preci proživjeli, u značajnijoj mjeri nego na službenoj, zapisanoj povijesti (1980: 68–69).

Sol, Randall i Sadie o Kristini, i traumi koja ju je obilježila, znaju vrlo malo. Kristina zbog nesuočavanja s traumom iz djetinjstva ne uspijeva životnu priču oblikovati u smislenu cjelinu, narativno konstruirati vlastiti identitet i, potom ga, posredstvom različitih tipova interakcija podijeliti s potomcima.¹⁶ Kristinino autobiografsko pamćenje nije sastavni dio obiteljske komunikacije, ne potiče stvaranje zajedničke vizije prošlosti i, time, učvršćivanje obiteljskoga zajedništva (Welzer 2008: 288). Izostankom društvenih razmjena autobiografska pamćenja potomaka otežano se stvaraju. Taj se oblik pamćenja, koji određuje jastvo, razvija u društvenom kontekstu (Welzer 2008: 290). Assmann pojašnjava da se jastvo “izgrađuje snagom svog udjela u interakcijskim i komunikacijskim obrascima grupe kojoj pripada, te snagom svojeg udjela u slici grupe o sebi. Kolektivni identitet grupe ima prednost nad osobnim identitetom individue, ili identitet je socijalni fenomen” (2005: 153). S obzirom da Kristina potomke nije upoznala sa svojom životnom pričom, onemogućila je konstrukciju obiteljskog, kolektivnog identiteta, koji se temelji na zajedničkoj viziji prošlosti i svijesti o pripadanju. Kristina članovima obitelji ne pripovijeda o svojim uspomena koje bi trebale postati zajedničke i na kojima bi se trebao temeljiti obiteljski, kolektivni identitet.

Ishodište obiteljske identitetske nesigurnosti je Kristina, Ukrajinka koju su oteli njemački okupatori i dali je na usvajanje njemačkoj obitelji. Saznavši da nije Njemica, Kristina pomisli da je Poljakinja, kao i Janek s kojim živi u Münchenu:

Noću ležim budna i razmišljam o svojoj poljskoj obitelji. Po glavi mi skaču pitanja kao buhe u cirkusu, djed mi je rekao da je jednom u Berlinu kad je bio mlad vidio cirkus buha. Koliko imam braće i sestara? Jesu li me zaboravili? Hoće li biti bolji prema meni od Grete? Je li moj pravi *ojciec* još uvijek živ? Ima li *matka* tako dobro srce kao mama? Hoću li je prepoznati? (2010: 225)

Nakon rata nije vraćena majci u Ukrajinu, već je preseljena u Kanadu i smještena u kršćansku obitelj ukrajinskog podrijetla. U zreloj dobi deklarira se kao ateistkinja. Izdvojena je iz obiteljskog, nacionalnog, vjerskog i jezičnog okruženja, čime ostaje bez vlastite obiteljske i kulturne povijesti koju bi trebala prenijeti potomcima.

Sadie, odrasla u kršćanskoj obitelji, u zreloj dobi preobratila se na židovstvo. Uvjerena da je njemačkog, nacističkog, podrijetla i da u sebi nosi klicu zla, postala je gorljiva braniteljica cionističkih stavova. Randall, koji je odgojen kao Židov, u odrasloj dobi odlučio postati protestant. Solov identitet je identitet suvre-

¹⁶ Van der Kolk i Van der Hart, oslanjajući se na istraživanja Janeta, Freuda i niza suvremenih autora, dolaze do zaključka da narativno oblikovanje proživljenog i integriranje te životne epizode u (auto)biografiju olakšava prevladavanje traume (1995: 175–179).

menog Amerikanca nesvjesnog obiteljskog podrijetla. Tek tijekom obiteljskog putovanja u Njemačku, zajedno s pripadnicima tri prethodne generacije svoje obitelji, kroz suočavanje s prošlosti koja je obilježila Kristinu, konstruira obiteljski identitet.

Kulturna i identitetska kompleksnost likova usko je vezana uz njihovu obiteljsku povijest. Odnos članova obitelji prema vlastitoj tradiciji uvjetuje konstrukciju njihovih individualnih, ali i kolektivnih identiteta, koji Assmann definira kao "sliku koju neka grupa gradi o sebi i s kojom se njezini članovi identificiraju" (2005: 155).¹⁷ Prema Assmannu, skupinu pojedinaca u *mi*, obitelj, pretvara struktura zajedničkog znanja i slike o sebi koje se oslanjaju na vezanost zajedničkim pravilima te na sjećanje zajednički nastanjene prošlosti (2005: 19). Sjećanjem i pamćenjem stvara se osjećaj kontinuiteta i pripadnosti zajednici. U *Rasjedima* različite generacije iste obitelji imaju različit vjerski, kulturni i nacionalni identitet. Konstrukcija kolektivnog obiteljskog identiteta otežana je stoga što kroz međugeneracijske interakcije ne dolazi do dijeljenja Kristininih sjećanja na proživljeno. Zbog potiskivanja i prešućivanja traumatičnog događaja koji je obilježio Kristinin život, pamćenje na njega ne prenosi se s generacije na generaciju.

Prema Assmannu, kolektivno pamćenje ne rekonstruira samo prošlost već organizira i iskustvo sadašnjosti i budućnosti zato što grupa sjećanjem na svoju povijest tvori vlastiti identitet (2005: 49). Upravo iz tog razloga Sadie, Kristinina kćerka, povjesničarka, provodi sustavna znanstvena istraživanja s ciljem otkrivanja istine o porijeklu svoje majke. Sadie je svjesna činjenice da zatajena i zaboravljena prošlost otežava identitetsko povezivanje obitelji i okretanje budućnosti pa stoga istraživanjima pokušava na svjetlo dana izvući ono što Kristina taji. Najavljujući Randallu odlazak u Njemačku radi istraživanja, pojašnjava mu zašto su ona nužna:

È pa, vrijeme je da nauči gdje je Njemačka jer u sebi ima njemačke krvi! Jesi li to znao, Randalle? Jesi li znao da ti je baka Erra rođena u Njemačkoj?

Ne, prošapćem. Mislio sam da se rodila u Kanadi.

Odrasla je u Kanadi, veli mama, i nikad ne priča o prvim godinama svog života, ali činjenica je da ih je provela u Njemačkoj. Slušaj, zlato, meni je važno da o tome nešto više saznamo. To je i zbog tebe. Hoću reći, kako možemo graditi zajedničku budućnost ako ne znamo istinu o svojoj prošlosti, zar ne? (2010: 81–82)

Unutar obiteljskih zajednica pamćenje prošlosti prenosi se s jedne generacije na drugu. U tom je procesu presudna komunikacija među članovima, a kada

ona izostane dolazi do zaborava i nestanka pamćenja (Assmann 2005: 43). U *Rasjedima* je zbog Kristinine šutnje o proživljenom otežano komunikacijsko pamćenje, što za posljedicu ima identitetske probleme likova, na individualnoj i kolektivnoj razini. Sadie tijekom odrastanja ništa ne zna o majčinoj prošlosti. Istinu otkriva u odrasloj dobi, kad se upusti u potragu za osobama koje su Kristinu poznavale u djetinjstvu i u istraživanje u povijesnim arhivima. Randall je saznanja o bakinom djetinjstvu prikupio slučajno, prisluškujući i načuvši razgovore roditelja, primjerice, u automobilu nakon što je s ocem dočekaio majku na aerodromu:

U autu mama govori uzbuđenim glasom i nabraja što je sve čula u Chicagu od te stare gospođe Mulyk koja je poslije rata radila u Njemačkoj u agenciji za raseljene osobe i onda je sreala Erru. Tata tek tu i tamo kimne glavom i nešto progunda jer ne može doći do riječi. Sjetim se kako Mercedes izgovara riječ po riječ, sjetim se njezina tri primjera i pokušavam iz sve snage predočiti vilinska krila duginih boja, ali mamine riječi potpuno ispune i uskomešaju sav izraz u autu. Neke se riječi stalno vraćaju: *vrelo života... nevjerojatno... nacisti... uništeni arhivi... vrelo života... nevjerojatno... krv... moja rođena majka... vrelo života...*

"Što je to vrelo života, mama?"

Tajac na prednjem sjedalu.

"Mama?"

"Sadie", uzdahne tata, "možda bismo mogli malo pričekati s ovim razgovorom, što misliš?" (2010: 98)

Roditelji Randalla odluče ne upoznati s detaljima o mučnoj epizodi iz bakina života, no on svejedno, slušajući Sadiein i Aronov telefonski razgovor, sazna da je dvjesto tisuća djece bilo oteto u Istočnoj Europi tijekom Drugog svjetskog rata (2010: 81). Detalje o *Lebensbornu* sazna prisluškujući razgovor roditelja nekoliko mjeseci kasnije u Haifi:

Kad god misli da je ne čujem razgovara s tatom o tom svom vrelo života, ali teško je ne čuti kad netko ima glas kao moja majka. "Ta su mjesta bila nevjerojatna, Arone", veli. Nikad nešto takvo nije postojalo na kugli zemaljskoj. Palače plodnosti! Zemlje su bombardirali, ljudi su bili gladni i bolesni, samo su gledali kako onim kurvama dovoze čitave kamione pune blaga. *One* su dobivale pravu kavu, svježe voće i povrće, zobene pahuljice, meso, riblje ulje, bombone, kekse, maslac, jaja i čokoladu, dok svi oko njih gladuju te trudne žene izležavale su se kao princeze, sunčale se i besposličarile čekajući da rode. Nikakva vjenčanja, nikakva krštenja, ništa osim ceremonije dobrodošlice u Veliki Reich. (2010: 107)

Sol od oca usput saznaje da je nekadašnji prabakin suprug počinio samoubojstvo (2010: 42), a prisluškujući razgovor roditelja saznaje da se baka Sadie udebljala nakon automobilske nesreće u kojoj joj je oštećena kraljeznica (2010: 47). Otvoreno i izravno komuniciranje o događajima iz obiteljske prošlosti je

¹⁷ Assmann pojašnjava: "Kolektivni identitet je pitanje identifikacije od sudioničkih individua. On ne postoji po sebi, nego samo u onoj mjeri u kojoj određene individue pristaju uz njega. On je onoliko jak ili slab koliko je živ u svijesti članova grupe i koliko je u stanju motivirati njihovo mišljenje i djelovanje" (2005: 155).

otežano. Sol, pokušavajući od majke saznati kako je prabaka Kristina izgubila zube dobije odgovor:

Mislim da je to zato što je kao dijete bila neishranjena. Misliš, roditelji je nisu dobro hranili?

Oh, to je duga priča... Mislim da je bila u logoru za izbjeglice, tako nešto... Baš ne voli pričati o tome. (Huston 2010: 35–36).

Sol, dakle, o Kristininoj prošlosti zna vrlo malo, posjeduje samo rasute i usput prikupljene informacije koje mu ne omogućavaju da shvati prabakino ponašanje tijekom obiteljskog puta u Njemačku i susreta s Gretom, kćerkom njemačke obitelji u kojoj je odrasla tijekom Drugog svjetskog rata:

I ovo G. G. dočekuje s ledenom šutnjom. Zašto je došla u Njemačku? Počinjem se pitati. Ako se nije htjela vidjeti sa sestrom i sjećati prošlosti, zašto je uopće došla? Čini se da je ne zanima ništa što Greta ima reći o njihovoj obitelji. (...) Napeto slušam svaku riječ što je izgovara ova debela ružičasta žena i pažljivo je pohranjujem u kutak svoga mozga da se ubuduće mogu njome služiti jer ništa ne smije promaknuti mome poznavanju svijeta, ali zasad nemam pojma o čemu to ona govori dok je istovremeno osoba kojoj govori odnosno G. G. ignorira, zapravo radi nešto prilično šokantno a to je da pripaljuje cigaru usred obroka, no čak ni mama ne može smoći toliko hrabrosti da joj kaže da je ugasi jer to nije naša kuća. (2010: 65–66).

Sol, iako u potpunosti ne razumije ono čemu svjedoči, svjestan je značaja Kristinina susreta sa ženom za koju je mislila da joj je sestra, tj. sa svojom (traumatičnom) prošlosti. Značaja prošlosti svjesna je i Sadie koja se opsesivno posvetila potrazi za istinom o porijeklu svoje majke i istraživanju *Lebensborna*:

uskoro postaje prevruće na verandi pa se baka Sadie odveze u kuću i ponovno se upusti u razgovor s mamom. Druga joj je omiljena stvar gnjaviti ljude s temom svoje knjige o Drugom svjetskom ratu. U stanju je cijeli dan mojoj mami tupiti i laprdati sa statistikama o stvarima koje spadaju tamo negdje u polovicu dvadesetog stoljeća.

Ne mogu to više izdržati, drhtavim glasom veli mama tati jedne noći, dok se spremaju u krevet. Zašto jednostavno ne može pustiti tu temu na miru, zašto mi stalno mora utuvljavati u glavu činjenice iz davne povijesti? Kao i obično, tata se trudi najbolje što može da popravi i izglati nesporazume između tih dviju žena. To je njezina specijalnost, Tess, kaže joj. Ona je jedan od svjetskih autoriteta o otimanju djece u svrhu arijanizacije. Nama je to davna prošlost, ali ona to duboko proživljava; za nju je to *jučer*; to je *njezina majka*. Molim te, pokušaj razumjeti... (2010: 49)

Sadien je život određen traumatičnim iskustvom generacije koja je prethodila njenoj i prema kojoj razvija opsesivan odnos. Sjećanja i iskustva nije joj prenijela majka osobno, već ih je prisvojila tijekom

arhivskih istraživanja, na snažan i afektivan način. Takva sjećanja koja su naslijeđena, a ne vlastita, Marianne Hirsch naziva postmemorijom.¹⁸ Hirsch razmatra odnos koji djeca uspostavljaju s iskustvima kulturalne ili kolektivne traume koju su roditelji doživjeli. Pojašnjava da druga generacija, iako nema direktno iskustvo, događaje iz prošlosti, koji su im preneseni društvenim interakcijama, može pamtit i na toliko snažan način da se doimaju kao njihova vlastita sjećanja. Pojam postmemorije odnosi se, dakle, na međugeneracijski i transgeneracijski prijenos traumatskog iskustva te na odražavajuće posljedice traume (Hirsch 2013: 204–205). Hirsch također ukazuje na opasnost odrastanja i života u prožimajućim sjećanjima i dominaciji narativa o onome što se dogodilo prije nečijeg rođenja, ili razdoblja svjesnosti. U tom slučaju, pod teretom iskustva prethodne generacije, može nastupiti potiskivanje vlastite priče i iskustva. Hirsch drži da je uloga rada postmemorije u tome da reaktivira i da oblik društvenim/nacionalnim i arhivskim/kulturnim strukturama pamćenja povezujući ih s individualnim i obiteljskim oblicima posredovanja i estetskog izraza (2013: 210).

PREMA ZAKLJUČKU

Roman *Rasjedi* primjer je udaljavanja od tradicionalnog oblika povijesnog romana Scottova tipa, ali i postmodernoga romanesknog pripovijedanja o povijesti.¹⁹ Ovaj povijesni roman, čije je polazište historiografska građa²⁰, na tragu Lyotardova (2005) nepovjerenja u modernističke metapripovijesti, dokida totalizacijski diskurs, priču pripovijeda u više glasova te povijesti pristupa kroz vizuru individualne i obiteljske

¹⁸ O konceptu postmemorije Marianne Hirsch pisala je u: 2014. "Postmémorie", u: *Témoigner. Entre histoire et mémoire*, 118: 205–206; 2008. "The generation of postmemory", u: *Poetics Today*, 29, 1: 103–128; 1997. *Family Frames: Photography, Narrative and Postmemory*. Cambridge: Harvard University Press; 2012. *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture after the Holocaust*. New York: Columbia University Press.

¹⁹ U francuskoj književnosti, nacionalnoj književnosti sredine u kojoj Nancy Huston djeluje od sedamdesetih godina prošlog stoljeća, zamjetan je izraziti porast zanimanja za povijest, i to posebice za prijelomne događaje 20. stoljeća: Prvi i Drugi svjetski rat. U književnim tekstovima problematizira se prešućivanje kolaboracionističkih i antisemitističkih epizoda iz francuske povijesti. Književnici se u radu oslanjaju na arhivske materijale i različite dokumente. Povijesti pristupaju posredstvom materijalnih tragova te posredstvom individualnih i obiteljskih iskustava, ukazujući na prisustvo sablasti iz prošlosti te na opasnost od zaborava (Viarť i Vercier 2008: 129–131).

²⁰ Nancy Huston navela je da se tijekom pisanja romana koristila sljedećim izvorima: G. Sereny 2001. *The German Trauma: Experiences and reflections 1938–2001*. London: Penguin; F. Vincent. 1990. *Hitler, tu connais?* Besançon: L'Amitié par le livre; E. Warchawiak 1999. *Comment je suis devenue démocrate*. Aigues-Vives: HB Editions; C. Henry i M. Hillel 1976. *Of Pure Blood*. New York: McGraw Hill; dokumentarni film Chantal Lasbat *Lebensborn* (1994) i brojne internetske stranice (2010: 244).

ske sudbine. Velika, službena povijest postaje pozadina one individualne i obiteljske, koja se u nju upisuje i koja je o njoj ovisna. Osim što se inzistira na singularnim povijestima umjesto na njenu totalitetu, u *Rasjedima* se razobličuje cirkularnost povijesti, kao i neraskidiva veza prošlosti i sadašnjosti. Povijesni događaji reprezentiraju se kroz prizmu intimnih sudbina i intimnih proživljavanja. U romanu izostaju izravni prikazi ratnih sukoba, kao i izravni opisi pojedinosti nacističkog programa *Lebensborn*. Sukobi se odvijaju u pozadini svakog od četiri vremenski različito situirana dijela romana i reprezentirani su na neizravan način. Fragmentarno, filtrirani kroz svijest šestogodišnjeg djeteta nesvjesnog značenja onog što se zbiva oko njega. Naglasak je stavljen na posljedice ratnih i političkih sukoba, na njihov utjecaj na individualne sudbine, na traume koje su obilježile živote pojedinaca, ali i njihovih potomaka.

Kristina je bila žrtva nacističkog programa *Lebensborn* i njeno traumatično iskustvo, koje je prešućeno, utječe na život njenih potomaka. Zajednički dijeljena vizija prošlosti važna je za međusobne interakcije članova obitelji, za konstrukciju njihova autobiografskog pamćenja, ali i za stvaranje osjećaja pripadnosti široj društvenoj skupini. Pripovjedači romana su šestogodišnjaci koji prolaze kroz proces shvaćanja samoga sebe i konstitucije autobiografskog *ja*. Budući da ne postoji pamćenje obiteljske prošlosti, koja je zajednička svim članovima obitelji, obiteljska je povezanost, kao i vjerski i kulturni identitet likova, oslabljen.²¹

Komunikacijsko pamćenje, koje ovisi o živućim nositeljima pamćenja, prema Assmannu ne nadilazi tri ili četiri generacije, nakon čega nastupa zaborav. Kulturno je pamćenje, za razliku od komunikacijskog, formalizirano i institucionalizirano. Nosioci kulturnog pamćenja su šamani, bardi, svećenici, učitelji, pisari i učenjaci (Assmann 2005: 63). U romanu *Rasjedi* tu ulogu preuzima povjesničarka, znanstvenica i sveučilišna profesorica Sadie, koja je profesionalno djelovanje posvetila proučavanju *Lebensborna*.

Maurice Halbwachs razlikuje povijest i pamćenje kao dva načina referiranja na prošlost. Drži da opća povijest, koja je univerzalna, počinje u trenutku kad društveno, partikularno, pamćenje počinje blijediti i nestajati (1980: 78). Povezivanjem povijesti i pamćenja u *Rasjedima* dokida se hegemonijski autoritet povijesti kao načina shvaćanja prošlosti. U *Rasjedima* je povijest uronjena u pamćenje, a pamćenje je živa prošlost. Pamćenje je način na koji prošli događaji ostaju sačuvani u sadašnjosti te način na koji se uspostavlja veza s prošlosti. Roman se temelji na pluralnosti sjećanja, na prožimanju sjećanja, na nizu praznina koje u sjećanjima postoje, kao i na zaboravu

koji prijeti. Protiv zaborava se bori Sadie, koja na sebe preuzima obvezu pamćenja i rekonstrukcije obiteljske prošlosti, koja će postati temelj snažnijeg obiteljskog identiteta i budućnosti.²²

Književnost je medij koji sudjeluje u produkciji pamćenja, koji oblikuje i diseminira kulturnu memoriju (Erl 2011: 164), bez obzira na činjenicu da je diskurzivna i reprezentacijska praksa.²³ Prema Brigit Neumann, fikcionalni tekst, kao što to *Rasjedi* čine, može progovarati o povijesnim traumama i prijeporima o kojima se ne želi govoriti (2008: 338–339). Ann Rigney razlikuje pet uloga u izvođenju pamćenja koje književni tekst može imati, a koje se ponekad mogu preplesti: stabilne postaje (*relay stations*), stabilizatori (*stabilizers*), katalizatori (*catalysts*), objekti sjećanja (*objects of recollection*) i kalibratori (*callibrators*) (2008: 350–351). *Rasjedi* bi se mogli odrediti kao katalizatori budući da, kao fikcija, mogu privući pažnju na temu, poput *Lebensborna*, koje su u kulturnom pamćenju bile zanemarene. Takvi tekstovi imaju moć određenu temu nametnuti kao društveno relevantnu (Rigney 2008: 351).

LITERATURA

Assmann, Jan 2005. *Kulturno pamćenje. Pismo, sjećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama*. Prev. Vahidin Preljević. Zenica: Vrijeme.

Balint-Babos, Adina 2012. "Nancy Huston: penser l'identité multiple", u: *Cahiers francocanadiens de l'Ouest*, 24, 1-2: 41–55.

Collie, Sara Elizabeth 2018. "'Singing Through the Wilderness': Exile, Nomadic Lines of Flight and Music in Nancy Huston's *Lignes de faille*", u: *Nottingham French Studies*, 57, 3: 236–248.

Dobson, Kit 2009. *Transnational Canadas: Anglo-Canadian Literature and Globalization*. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.

Erl, Astrid 2008. "Literature, Film, and the Mediality of Cultural Memory", u: *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. Ur. Astrid Erl, Ansgar Nünning. Berlin/New York: Walter de Gruyter: 389–398.

Erl, Astrid i Nünning, Ansgar 2010. "Where Literature and Memory Meet: Towards a Systematic Approach to the Concepts of Memory Use in literary Studies", u: *Literature, Literary History, and Cultural Memory*. Ur. Herbert Grabes. Tübingen: Gunter Narr Verlag: 261–294.

²² Pierre Nora pojašnjava, "atomizacija kolektivnog pamćenja u privatno pamćenje, kao zakon o pamćenju, svakog pojedinca obvezuje da se sjeća putem snažne unutarnje prisile, dok ponovno otkrivanje pripadnosti postaje izvorom i skrovitim značenjem identiteta. Pripadnost ga potom zaokuplja u cijelosti. Budući da se pamćenje više ne nalazi posvuda, u potpunosti bi nestalo da ga individualna svijest ne odluči preuzeti na sebe. Što je pamćenje manje kolektivno proživljeno, više mu trebaju pojedinačni ljudi koji postaju ljudi-pamćenja" (2006: 33).

²³ Detaljnije o književnosti kao mediju pamćenja u: Erl 2011: 144–171.

²¹ U prvom dijelu romana čitatelj saznaje da se Kristina i Sadie nisu susrele petnaest godina. Randall s mukom podnosi majčine posjete Kaliforniji.

- Erl, Astrid 2011. *Memory in Culture*. Prev. Sara B. Young. New York: Palgrave Macmillan.
- Falceri, Giorgia 2014. "Nancy Huston, self-translation and a transnational poetics", u: *Ticotre. Teoria testo traduzione*, 2: 51–65.
- Field, Tiffany 1994. "The Effects of Mother's Physical and Emotional Unavailability on Emotion Regulation", u: *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 59, 2-3: 208–227.
- Halbwachs, Marcel 1980. *The Collective Memory*. New York: Harper&Row.
- Hirsch, Marianne 2013. "The Generation of Post-memory", u: *On Writing with Photography*. Ur. Karen Beckman, Liliane Weissberg. Minneapolis: University of Minnesota Press: 202–230.
- Huston, Nancy 2010. *Rasjedi*. Prev. Vjera Balen-Heidl. Zagreb: OceanMore.
- Hutcheon, Linda. 1988. *A Poetics of Postmodernism. History, Theory, Fiction*. New York/London: Routledge.
- Kamboureli, Smaro, Miki, Roy. 2007. *Trans.Can.Lit.: Resituating the Study of Canadian Literature*. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.
- Kolb, Katherine 2010. "Fractures and Recastings in Nancy Huston's *Lignes de faille*", u: *Contemporary French and Francophone Studies*, 14, 5: 525–532.
- Lepage, Élise 2010. "Nancy Huston, empreintes et failles d'une mémoire sans frontières", u: *Francophonies d'Amérique*, 29: 79–95.
- Lyotard, Jean-Francois 2005. *Postmoderno stanje: izvještaj o znanju*. Prev. Tatjana Tadić. Zagreb: Ibis grafika.
- Marcel, Jean-Christophe, Mucchielli, Laurent 2008. "Maurice Halbwachs's *mémoire collective*", u: *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. Ur. Astrid Erl, Ansgar Nünning. Berlin/New York: Walter de Gruyter: 141–149.
- Neumann, Brigit 2008. "The Literary Representation of Memory", u: *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. Ur. Astrid Erl, Ansgar Nünning. Berlin/New York: Walter de Gruyter: 333–343.
- Nora, Pierre 2006. "Između pamćenja i historije. Problematika mjesta", u: *Kultura pamćenja i historija*. Ur. Maja Brkljačić, Sandra Prlenda. Zagreb: Golden marketing/Tehnička knjiga: 23–43.
- Pick, Alice 2012. "La langue fantasmée dans *L'Empreinte de l'ange* et *Lignes de faille* de Nancy Huston", u: *Exils, migrations, errances, écritures*. Ur. Isabelle Keller-Privat, Corinne Alexandre-Garner. Paris: Presses universitaires de Paris Ouest: 127–137.
- Radstone, Susannah, Schwartz, Bill 2010. "Introduction: Mapping Memory", u: *Memory: Histories, Theories, Debates*. Ur. Susannah Radstone, Bill Schwarz. New York: Fordham University Press: 1–14.
- Rigney, Ann 2008. "The Dynamics of Remembrance: Texts Between Monumentality and Morphing", u: *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. Ur. Astrid Erl, Ansgar Nünning. Berlin/New York: Walter de Gruyter: 345–353.
- Saryusz-Wolska, Magdalena 2018. "Onkraj studija pamćenja. Kriza istraživačke paradigme", u: *Riječki filološki dani. Zbornik radova s jedanaestoga znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanoga u Rijeci od 24. do 26. studenog 2016*. Ur. Lada Badurina, Nikolina Palašić. Rijeka: Sveučilište u Rijeci: 243–251.
- Rice, Alison 2018. "Deferring the Familial Default: The Transnational Turn in Nancy Huston's *Lignes de faille*", u: *Nottingham French Studies*, 57, 3: 286–297.
- Sperti, Valeria 2015. "Vassilis Alexakis et Nancy Huston au miroir de l'autotraduction", u: *Interfrancophonies*, 6: 71–85.
- Van der Kolk, Bessel, Van der Hart, Onno 1995. "The Intrusive Past: The Flexibility of Memory and the Engraving of Trauma", u: *Trauma: Explorations in memory*. Ur. Cathy Caruth. Baltimore/London: John Hopkins University Press: 158–182.
- Viart, Dominique, Vercier, Bruno 2008. *La littérature française au présent. Héritage, modernité, mutations*. Paris: Bordas.
- Welzer, Harald 2008. "The Communicative Memory", u: *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. Ur. Astrid Erl, Ansgar Nünning. Berlin/New York: Walter de Gruyter: 285–298.
- Whitehead, Anne 2009. *Memory. The New Critical Idiom*. New York: Routledge.
- Wilhelm, Jane Elisabeth 2009. "Écrire entre les langues: traduction et genre chez Nancy Huston", u: *Palimpsestes*, 22: 205–224.

SUMMARY

HISTORY AND MEMORY IN NANCY HUSTON'S *FAULT LINES*

Fault Lines, a novel by Nancy Huston, narrates a story about four generations of a family. The narrator of the first part of the novel is Sol, of the second his father Randall, of the third his grandmother Sadie, and of the last his great-grandmother Christine, all of them at the age of six. The action of the first part of the novel takes place in California in 2004, of the second in Israel in 1982, of the third in Toronto and New York in 1962 and of the last in Germany in 1944–45. On the backdrop of the family story, the novel tells about the complex historical events that marked the second half of the 20th century, among which the key place belongs to the Second World War and the Nazi program *Lebensborn*. *Fault Lines* is a novel about memory and a (new)historical novel that narrates historical events through the prism of personal and family history. The article analyses the novel *Fault Lines* within the theoretical framework of literary memory studies, with emphasis on the representation of history in the novel, the relation of memory and history, the intergenerational transmission of memory of traumatic events, and the connection of memory and the formation of individual and collective identities.

Key words: *Lebensborn*, Nancy Huston, Memory, Postmemory, History, *Fault Lines*